

ДОРОБОК ГАННИ НАКОНЕЧНОЇ В ЦАРИНІ УКРАЇНСЬКОГО СЛОВНИЦТВА

Городиловська Галина Петрівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
hhorodylovska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4960-4599

У статті висвітлено лексикографічну діяльність української вченої-емігрантки Ганни Наконечної та її доробок у царині перекладного словництва. Охарактеризовано «Німецько-український кишеньковий словник», з яким авторка ввійшла в історію української лексикографії.

Метою пропонованого дослідження є проаналізувати українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в словнику; описати макро- й мікроструктурні характеристики праці; оцінити її роль у науковому контексті сучасної української перекладної лексикографії.

Методи. Структурний метод застосовано для аналізу макро- й мікроструктури досліджуваного словника; описовий – для характеристики правописних, акцентуаційних, граматичних рис української лексики; зіставний – для виявлення українських і німецьких мовних інтерферентних явищ.

Результати. За результатами встановлено, що джерелами української частини лексикографічної праці слугували словники: «Німецький та український військовий словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецький та український летунський словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-український словник» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-український словник» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrainisches Wörterbuch” N. M. (Kolomea-Kyiv, 1918). Для фіксації української лексики застосовано «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків, 1930) і «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука та Я. Рудницького (Львів, 1938), а для фіксації німецької – “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter”; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). З’ясовано, що словник містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. Встановлено, що в макроструктурі словника використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів, забезпечено семантичну адекватність перекладних еквівалентів. Найповніше представлено загальноповживану лексику, зауважено неологізми, які в словнику зафіксовано вперше. Окремо виділено лексику, вживану в Західній Україні. Також виявлено оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов’язані з українськими культурними традиціями. У реєстрі словника засвідчено термінну лексику з різних галузей знань – астрономії, математики, медицини, хімії, військової справи тощо. Визначено логіко-структурні особливості побудови гасел. У мікроструктурі, яка має гніздову систему, подано граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику заголовних слів, помічено відсильні ремарки, позначки і пояснення до них.

Висновки. Дослідження дало змогу довести, що «Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної, підготовлений відповідно до принципів і технічних засад української перекладної лексикографії, досі не втратив свого наукового й практичного значення і може слугувати базою для створення нових словників перекладного типу.

Ключові слова: перекладна лексикографія, макроструктура словника, мікроструктура словника, реєстрове слово (гасло), ономастична лексика, термінна лексика, граматична форма.

THE LEGACY OF HANNA NAKONECHNA IN THE FIELD OF THE UKRAINIAN LEXICOGRAPHY

Horodylovska Halyna Petrivna,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
hhorodylovska@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4960-4599

The article covers the lexicographic activity of the Ukrainian scholar-emigrant Hanna Nakonechna and her accomplishments in the field of the Ukrainian dictionaries’ translation. The “German-Ukrainian pocket dictionary” with which the author was introduced to the Ukrainian history of lexicography is described.

The **purpose** of the research is to analyze the Ukrainian lexis and its lexicographical representation in the dictionary; to describe macro- and microstructural characteristics of the study; to define its role in the scientific context of modern Ukrainian translated lexicography.

Methods. We apply structural method to analyze macro- and microstructures of the examined dictionary; descriptive method – to characterize the orthographic and grammatical features of the Ukrainian lexis, as well as to describe the use of stress in the studied dictionary; comparative method – to reveal both Ukrainian and German linguistic interference.

Results. In the course of the research it was established that the sources of the Ukrainian part of the lexicographical work were the following dictionaries: “German and Ukrainian dictionary on military terms” by I. Ilnytskyi-Zankovych (Berlin, 1939), “German and Ukrainian Latvian dictionary” by I. Ilnytskyi-Zankovych (Berlin, 1939), “German-Ukrainian Dictionary” by V. Kmitsykevych (Chernivtsi, 1912), “German-Ukrainian Dictionary” by I. Sharovolskyi (Kyiv, 1931) and “Deutsch-Ukrainisches Wörterbuch” by N. M. (Kolomea-Kyiv, 1918). G. Goloskevich’s “Spelling Dictionary” (Kharkiv, 1930) and B. Romanenchuk’s and Ya. Rudnytskyi’s “New Ukrainian Spelling with a Dictionary” were used to indicate and organize the Ukrainian lexis; to organize the German “Der große

Duden. Rechtschreibung der deutsche Sprache und der Fremdwörter; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). It is found out that it contains about 10 thousand German slogans with their translation into Ukrainian. It is established that the macrostructure of the dictionary implements the alphabetical principle of register construction, preserves the internal alphabet of headings, provides semantic adequacy of translation equivalents. Common lexis is most fully presented, neologisms are indicated, which are included in the dictionary for the first time. The lexis spoken in Western part of Ukraine is singled out. Chrononyms, oikononyms, hydronyms, oronyms – onyms were indicated as well, which are associated with the Ukrainian cultural traditions. Terms from the variety of fields such as astronomy, mathematics, medicine, chemistry, military affairs, etc. are found out, which are included in the dictionary register. The logical and structural features of the construction of slogans are determined. In the microstructure, which has a nesting system, the grammatical, accentuation, spelling, word-forming characteristics of the title words are given, reference remarks, markers and explanations are noticed.

Conclusions. The research has proved that “German-Ukrainian pocket dictionary” written by Hanna Nakonechna, organized due to the principles and technical requirements of the Ukrainian translated lexicography, has not still lost its both scientific and practical meaning and could be chosen for new translation dictionaries establishment. It has been proved that Hanna Nakonechna’s German-Ukrainian Pocket Dictionary has been prepared in accordance with the principles and technical requirements of the Ukrainian lexicography’s translation and deserves high evaluation in scientific society.

Key words: translated lexicography, macrostructure of the dictionary, microstructure of the dictionary, register word (slogan), commonly used lexis, onomastic lexis, terms, part of speech, grammatical form, Hanna Nakonechna.

1. Вступ

Ганна Наконечна (1896–1994) – українська вчена-емігрантка, лексикограф, діалектолог, перекладач і викладач. Пріоритетні лінгвістичні напрями, в яких працювала вчена – лексикографія, діалектологія, перекладознавство. Її науковий доробок охоплює кілька десятків праць мовознавчого спрямування, серед яких «Німецько-український кишеньковий словник» (Наконечна, 1942), «Граматика німецької мови» (Наконечна, 1941), низка статей німецькою мовою, одна з яких з лінгвогеографії про українські діалекти “Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache”, вміщена в збірнику на пошану проф. д-ра Юрія Шевельова (Nakonetschna, 1971: 321–328). Її праця «Українські південнокарпатські говори (лемківський, бойківський, гуцульський)» (1940) у співавторстві з Я. Рудницьким присвячена дослідженню старовинних українських говірок, зокрема лемківської із села Камюнки на Спішу, бойківської з Ужгорода й гуцульської з Вовчинець на Буковині (Наконечна, Рудницький, 1940). Усі публікації вийшли друком за кордоном.

Об’єктом нашого дослідження є лексикографічна праця «Німецько-український кишеньковий словник», який за дорученням Українського наукового інституту в Берліні опрацювала Ганна Наконечна. Предметом аналізу є макро- й мікроструктура перекладного словника й українська лексика в ньому.

Мета статті – проаналізувати українську лексику та її лексикографічну репрезентацію в словнику. Реалізація мети передбачає розв’язання таких завдань: 1) опрацювати наявні в сучасній україністиці студії, присвячені творчому доробку Ганни Наконечної; 2) обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження; 3) описати макро- й мікроструктурні характеристики словника; 4) оцінити роль праці в науковому контексті сучасної української перекладної лексикографії.

Досліджень, присвячених мовознавчому доробку Ганни Наконечної, небагато. У радянські часи про неї не писали, оскільки її праці зберігалися здебільшого у спецфондах. У жодній радянській енциклопедії її прізвище не згадувалося. З часу Першої світової війни вчена емігрувала і більшу частину свого життя прожила за кордоном, де і виходили основні її праці. Короткі біографічні відомості про дослідницю подано в закордонних джерелах (Encyclopedia of Ukraine, 1993: 527–528). В українських виданнях згадка про неї з’являється вже в часи незалежності України (Енциклопедія українознавства, 1996, Т. 5: 1680). Деяку інформацію про її лексикографічну діяльність знаходимо в працях І. Кочан (Кочан, 2011: 74–78), З. Кузели (Кузеля, 1962: 217–235), Т. Носко-Оборонів (Носко-Оборонів, 1992), Ю. Шевельова (Шевельов, 2014, 105–110) та окремих невеличких замітках. Проте комплексного опису творчої спадщини вченої в сучасній україністиці ще немає. Відсутність ґрунтовних досліджень, нагальна необхідність повернути сучасності забуте ім’я Ганни Наконечної і визначає актуальність теми роботи. Цією статтею розпочинаємо цикл розвідок про лексикографічну діяльність Ганни Наконечної в царині українського перекладного словництва.

Методологічно розвідка спирається головню на загальнонаукові й лінгвістичні методи, вироблені вітчизняною наукою. Використано описовий, структурний, зіставний методи, що є провідними в працях з історії українського мовознавства. Структурний метод застосовано для аналізу макро- й мікроструктури досліджуваного словника. За допомогою описового методу схарактеризовано правописні, акцентуаційні, граматичні риси української лексики в словнику. Зіставний метод використано у виявленні українських і німецьких мовних інтерферентних явищ. Комплекс цих методів покладено в основу дослідження.

2. Життя і лексикографічна діяльність Ганни Наконечної

Маючи сьогодні небагато відомостей про вчену, можемо констатувати лише деякі віхи її біографії. Ганна Наконечна (Hanna Nakonechna, Nakonečna, Nakonetschna) народилася 5 травня 1896 року в с. Плуґів Золочівського повіту на Львівщині; померла в 1994 році в Мюнхені, де й похована.

Спочатку навчалася в школі, а пізніше в гімназії, яку закінчила з великим успіхом. Студії завершила у Відні, де й розпочала свою довголітню працю. Упродовж усього життя вчена активно займалася науково-дослідницькою та педагогічною діяльністю. У міжвоєнний період працювала в Берлінському інституті звукових дослідів (на той час директором цього інституту був проф. Д. Вестерман). З одним із співробітників цієї ж установи Я. Рудницьким учена тісно співпрацювала і мала спільні публікації в царині діалектології. Після Другої світової війни Ганна Наконечна читала лекції з української мови в Українському вільному університеті в Мюнхені.

Значну частину свого життя дослідниця присвятила лексикографічній праці і створенню «Німецько-українського кишенькового словника», з яким увійшла в історію вітчизняного словництва. Над словником вчена працювала в словниковому відділі Українського наукового інституту в Берліні. За цим виданням стоїть титанічна праця вченої, а також багатьох інших українських мовознавців діаспори, які в тяжких умовах еміграції здійснювали щоденно великий науковий подвиг. Від 1936 року відділ зретагував та видав цілу низку книг, серед яких був і словник Ганни Наконечної. Він витримав аж п'ять видань і його перший вихід у світ українська критика сприйняла дуже прихильно, про що свідчать відгуки в наукових колах: «Багато висловів модерного життя виступає тут уперше в німецько-українському протиставленні... Опрацьований і виданий дуже совісно й дбайливо з кожного погляду» (проф., д-р. Іван Зілінський, Краків); «Новотвори, що вперше засвідчені в цьому словнику, виказують велику продуманість, легкість та видержаність» (доц., д-р Ярослав Рудницький, Берлін); «Ганна Наконечна дала словник, якого нам уже давно недоставало. Її словник містить всі потрібні слова буденного життя» (д-р Сократ Іваницький, Чернівці) (Наконечна, 1941: 79). Наведені відгуки науковців акцентують увагу на новотворах у словнику і дають йому високу фахову оцінку. Маємо всі підстави розглянути й охарактеризувати цю лексикографічну працю.

3. Лексикографічна характеристика «Німецько-українського кишенькового словника»

«Німецько-український кишеньковий словник» Ганни Наконечної є двомовним перекладним виданням (176 друкованих сторінок). Як зауважує авторка книги, у процесі роботи вона послуговувалася даними таких перекладних словників: «Німецьким та українським військовим словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецьким та українським летунським словником» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-українським словником» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-українським словником» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrajinisches Wörterbuch” N.M. (Kolomea-Kyjiv, 1918); а також використовувала найновіші тогочасні правописи української та німецької мов, зокрема: “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter”; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937), «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків-Київ, 1930), «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука, Я. Рудницького (Львів, 1938) (Наконечна, 1942: 10).

3.1. Макроструктура словника

Макроструктура словника містить реєстр німецької лексики, а також синхронну українську частину (щодо відповідності значень слова, його акцентуаційних, словозмінних, граматичних характеристик, порядку подачі лексичних еквівалентів). Макроструктура містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. У ній використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів.

У словнику систематизований багатий лексичний матеріал, адже, як наголошує авторка у вступних заувагах, її завданням було «зібрати найважливіші вислови щоденного життя й подати їх в українському перекладі» (Наконечна, 1942: 9). Дослідниця зазначає, що багато висловів теперішнього життя наведені в словнику вперше, тому їх потрібно по-новому утворювати для української мови, напр.: *Entwarnungssignal* – відтровожене гасло; *Rolltreppe* – котилка; *ReiBverschluss* – засмичка; *Teewärmer* – чаєгрійка; *VerkehrsampeI* – світловий руховказ (Наконечна, 1942: 9). На думку укладачки, лише практичне вживання таких висловів покаже, чи ввійдуть вони до лексичного складу української мови і чи засвоїть їх мова згодом.

Найповніше в макроструктурі словника представлена загальнозвичивана літературна лексика (до 90%), напр.: *Gatte* – чоловік (Наконечна, 1942: 53), *Gebäude* – будинок (Наконечна, 1942: 53), *Anzug* – одяг (Наконечна, 1942: 11), *Becken* – миска (Наконечна, 1942: 20), *Familie* – родина тощо (Наконечна, 1942: 47). Окремо виділено також лексику, вживану в Західній Україні (позначка “*westukr.*”): *Anhängewagen* (*westukr.*) – теліпанчик (Наконечна, 1942: 9), *Attentat* (*westukr.*) – замах (Наконечна, 1942: 12), *Beefsteak* (*westukr.*) – біфштик (Наконечна, 1942: 21), *Beiwagen* (*westukr.*) – причіпка (Наконечна, 1942: 23), *Brezel* (*westukr.*) – прецель (Наконечна, 1942: 31), *Brühe* (*westukr.*) – росіл (Наконечна, 1942: 31), *Bücking* (*westukr.*) – піклінг (Наконечна, 1942: 32), *Butter* (*westukr.*) – канапка (Наконечна, 1942: 32).

Уточнюваними позначками супроводжується вузькоспеціальна термінолексика: *астрономічна* (позначка “*Astr.*”): *Bahn* (*Astr.*) – орбіта (Наконечна, 1942: 12); *медична* (позначка “*Med.*”): *Brand* (*Med.*) – гангрена (Наконечна, 1942: 30); *геометрична* (позначка “*Geom.*”): *darstellen* (*Geom.*) – начеркувати (Наконечна, 1942: 33); *електротехнічна* (позначка “*Elektr.*”): *Anschluß* (*Elektr.*) – сполука (Наконечна, 1942: 10); *мунографічна* (позначка “*Typ.*”): *Druck* (*Typ.*) – друк (Наконечна, 1942: 36); *театральна* (позначка “*Thea.*”): *aufführen* (*Thea.*) – виставляти, ставити (Наконечна, 1942: 12); *військова* (позначка “*Milit.*”): *abprallen* (*Milit.*) – рикошетувати (Наконечна, 1942: 3); *куховарська* (позначка “*Kochk.*”): *dämpfen* (*Kochk.*) – парити тощо (Наконечна, 1942: 33).

У словнику використано українські оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, напр.: хороніми: *Amerika* – Америка (Наконечна, 1942: 7), *Asien* – Азія (Наконечна, 1942: 12), *Europa* – Європа (назви частин світу) (Наконечна, 1942: 46); *Ägypten* – Єгипет (Наконечна, 1942: 6), *Böhmen* – Чехія (Наконечна, 1942: 30), *Bulgarien* – Болгарія (Наконечна, 1942: 32), *Deutschland* – Німеччина (Наконечна, 1942: 35), *England* – Англія (Наконечна, 1942: 43), *Frankreich* – Франція (назви країн) (Наконечна, 1942: 50); *Bukowina* – Буковина (Наконечна, 1942: 32), *Galizien* – Галичина (назви регіонів України) (Наконечна, 1942: 52); ойконіми: *Agram* – Загреб (Наконечна, 1942: 6), *Berlin* – Берлін (назви європейських міст) (Наконечна, 1942: 24); *Charkiv* – Харків (Наконечна, 1942: 32), *Czernowitz* – Чернівці (назви українських міст) (Наконечна, 1942: 33); гідроніми: *Dniepr* – Дніпро (Наконечна, 1942: 35), *Dniestr* – Дністер (Наконечна, 1942: 35), *Donau* – Дунай (Наконечна, 1942: 35), *Elbe* – Лаба (назви рік)

(Наконечна, 1942: 42); ороніми: *Alpen* – Альпи (назви гір) тощо (Наконечна, 1942: 7). Серед усіх топографічних назв трапляються ті, що пов'язані безпосередньо з Україною (Дніпро, Дністер, Галичина, Буковина, Харків, Чернівці), а також назви багатьох інших відомих географічних об'єктів світу: континентів (Америка, Азія, Європа), країн (Єгипет, Болгарія, Німеччина, Франція, Англія, Чехія), міст (Берлін, Загреб), річок (Лаба, Дунай), гір (Альпи) та інші.

3.2. Мікроструктура словника

Мікроструктура відображає прагнення авторки створити для користувачів німецької та української мов універсальний словник, у якому буде стисло представлено інформацію щодо граматичних, словотвірних, правописних, акцентуаційних норм лексичних одиниць. Словникову статтю можна розглядати як сукупність певних правил зіставлення елементів лексики однієї мови (німецька) еквівалентними їм за змістом елементами другої мови (українська). Розглянемо ці правила зіставлення двох частин словникової статті.

1. *Гасло (реєстрове слово, заголовне слово)*. Гасло (німецьке реєстрове слово) і його похідні подано грубим шрифтом. Воно написано з малої літери (крім іменників) і супроводжується граматичними характеристиками. Якщо гасло виражене змінюваними частинами мови (іменником, прикметником, дієсловом), то воно подане в початковій формі. Належність реєстрового слова до тої чи іншої частини мови, як правило, не фіксується. Спеціальними позначками відзначено лише прикметники (“*adj.*”) і прислівники (“*adv.*”). Усі слова в реєстрі є однослівними і їх розміщено за абеткою: а) реєстрові іменники подано в називному відмінку із зазначенням роду похилим шрифтом (“*m*” – чоловічий рід, “*f*” – жіночий рід, “*n*” – середній рід), напр.: *Diagonale f* – косина (Наконечна, 1942: 35). Якщо рід іменника в українській мові не збігається з родом у німецькій, то він також буде зазначений в українському відповіднику: *Beruf m* – професія *f*, звання *n* (Наконечна, 1942: 24); *Beschluß m* – висновок, постановка *f*, рішення *n* (Наконечна, 1942: 25); б) реєстрові прикметники також подано в називному відмінку, напр.: *allmächtig* – всемогутній (Наконечна, 1942: 7), *einwandfrei* – бездоганний (Наконечна, 1942: 42), *fern* – далекий (Наконечна, 1942: 48); в) реєстрові дієслова представлено в неозначеній формі, напр.: *abstreiten* – заперечувати (Наконечна, 1942: 5), *addieren* – додавати (Наконечна, 1942: 6), *anfertigen* – виготовляти (Наконечна, 1942: 8). Похідні реєстрового слова в межах гасла подано скорочено, починаючи з тієї літери основного слова, після якої змінюється його морфологічна будова, напр.: *Ausbeute f* – здобич, видобуток *m*; *~en* – здобувати; виробляти, визискувати; *~ung f* – визиск *m*, експлуатація (Наконечна, 1942: 15). Переклад похідних слів наведено повністю.

2. *Український відповідник*. Український відповідник німецького слова наведено звичайним шрифтом: а) синоніми відокремлені комою в межах однієї словникової статті, напр.: *Entwurf m* – нарис, начерк, проект (Наконечна, 1942: 44); *begabt* – талановитий, здібний, обдарований (Наконечна, 1942: 21); *deklarieren* – оголошувати, заявляти, декларувати (Наконечна, 1942: 34); б) різні за значенням українські відповідники відокремлено крапкою з комою, напр.: *Annahme f* – приєм *m*; прийняття *n*; припущення *n*; здогад *m*; заложення *n* (Наконечна, 1942: 10); *einheimisch* – місцевий; тубильний; своєрідний; домашній; красвий (Наконечна, 1942: 40); *aufnehmen* – приймати; підіймати; позичати; списувати (Наконечна, 1942: 25); в) лексичні омоніми також позначено грубими арабськими цифрами та відокремлено крапкою з комою в межах однієї словникової статті, напр.: *Acht f* – 1. вигнання *n*; 2. увага, обережність (Наконечна, 1942: 6); *Band m* – 1. том; 2. *n* стяжка *f*, стрічка *f* (Наконечна, 1942: 19); г) факультативну частину українського слова подано в квадратних дужках стандартним шрифтом. Наприклад, *ersparen* – [за]ощаджувати (Наконечна, 1942: 46); *erwähnen* – згад[ув]ати; *gebrochen* – [по]ламаний (Наконечна, 1942: 53). Дужки, що виокремлюють факультативну частину українського відповідника не порушують його смислу, її можна вживати або пропускати.

3. *Гніздо*. Усі реєстрові слова в словнику авторка подає в абетковому порядку, а спільнокоренева лексика об'єднана в словотвірні гнізда. Принцип гніздування продиктовано логікою словотворення (іменник – похідний прикметник, дієслово – віддієслівний іменник), напр.: *Arger m* – гнів, злість *f*, досада *f*; *~lich* досадний, сердитий; *~n* злостити, гнівити, сердити; *~nis n* досада *f*, гнів *m*; згіршення (Наконечна, 1942: 12); дієслово – віддієслівний прикметник, прикметник – похідний прислівник, напр.: *bedeuten* – значити, означати; *~adj.* значний; *adv.* значно (Наконечна, 1942: 20). Дієслівна стаття побудована за принципом групування похідної лексики навколо заголовного слова. Після неї подано віддієслівні утворення, напр.: *bestätigen* – підтверджувати, за-, по|свідчувати; *~ung f* під-, с|твердження *n*, за-, по|свідчення *n* (Наконечна, 1942: 26); *belasten* – обтяжувати, обвантажувати, вантажити; *~ung f* обтяження *n*, навантаження *n*; *ungsmaterial n* – обтяжливий матеріал *m* (Наконечна, 1942: 23). Складні слова з морфемою **авто-**, які мають потенційно необмежену кількість лексичних одиниць, і друга частина яких функціонує в мові й без зазначеного словотвірного складника, подано так: *Auto[mobil] n* – авто[мобіль *m*], самохід *m*; *~fahrer m* автоводій, шофер; *~hupe f* автомобільний гудок *m*; *~schlitten m* автосани *pl.* (Наконечна, 1942: 18).

4. *Посилання*. Для уникнення повторень слів у словникових статтях використано посилання одного реєстрового слова на інше (у словнику має позначку =), наприклад: *blank* – 1. блискучий; гладкий; 2. = **bar, bloß** (Наконечна, 1942: 29); *Barbier m* (= **Friseur**) – стрижій, голяр (Наконечна, 1942: 19). Такі посилання зорієнтовують читача на швидке знаходження місця, де розроблено споріднену лексичну одиницю або подано додаткове пояснення слова.

5. *Словникова позначка та пояснення*. Після українського відповідника в словниковій статті можуть бути розміщені позначки: а) належності до певної галузі знань, напр.: *Abschnitt m* – відтинок, відрізок; відступ, розділ; *Geom.* сегмент (Наконечна, 1942: 4); *Bahn f* – дорога, шлях *m*, путь; траєкторія; *Astron.* орбіта (Наконечна, 1942: 19); *Brand m* – горіння *n*, пожежа *f*; *Med.* гангрена *f*, мертвиця *f* (Наконечна, 1942: 30); *Druckfehler m* – друкарська помилка *f*; *~knopf m* затріска *f*; затиска *f*; *Elektr.* кнопка *f* (Наконечна, 1942: 37); б) граматичні

(вказують на належність того чи іншого слова до певної частини мови або граматичної форми), напр.: *adj.* – прикметник, *adv.* – прислівник, *pl.* – множина (якщо реєстровий іменник вжито у множині), напр.: *erwachsen adj.* – дорослий (Наконечна, 1942: 46); *bewußt adv.* – свідомо (Наконечна, 1942: 27); *Brille f.* – окуляри *pl.*, очиці *pl.* (Наконечна, 1942: 31); в) інформаційні: ~– тильда, яка в словнику дуже часто замінює усичену частину гасла (може бути перед вертикальною лінією), напр.: *Bürger m* – громадянин, горожанин, міщанин; ~ *lich* громадянський, міщанський, горожанський; ~ *meister m* бурмистр, староста (Наконечна, 1942: 32); *Galizizien n* – Галичина *f.*; ~ *er* галичанин; ~ *sch* галицький (Наконечна, 1942: 52).

5. *Наголос.* Оскільки в українській мові словесне наголошування має динамічний характер, уся українська частина словника позначена наголосом. У деяких гаслах орфоепічна варіантність подана в тому самому слові, напр.: *deutlich* – виразний, ясний (Наконечна, 1942: 35); *einerlei* – байдуже (Наконечна, 1942: 39); *Etage f.* – по́верх *m* (Наконечна, 1942: 46). Це засвідчує те, що авторка чітко розмежовує уживаність цих варіантів.

4. Висновки

Отже, дослідження дало змогу встановити, що, перебуваючи в німецькій еміграції і працюючи науковим співробітником в Українському науковому інституті в Берліні, Ганна Наконечна опрацювала «Німецько-український кишеньковий словник», який, безумовно, є її вершинною працею й заслуговує на високу оцінку в наукових колах.

Джерелами української частини лексикографічної праці слугували: «Німецький та український військовий словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецький та український летунський словник» І. Ільницького-Занковича (Берлін, 1939), «Німецько-український словник» В. Кміцикевича (Чернівці, 1912), «Німецько-український словник» І. Шаровольського (Київ, 1931) та “Deutsch-ukrainisches Wörterbuch” N. M. (Kolomea-Kujiv, 1918). Для фіксації української лексики застосовано «Правописний словник» Г. Голоскевича (Харків, 1930) та «Новий український правопис із словничком» Б. Романенчука-Я. Рудницького (Львів, 1938), а для фіксації німецької – “Der große Duden. Rechtschreibung der deutschen Sprache und der Fremdwörter»; bearbeitet von Dr. Otto Basler (Leipzig, 1937). Наведений список джерел засвідчує, що авторка творчо підійшла до сучасних вимог лексикографічної перекладної практики і врахувала їх у підготовці видання.

Словник містить близько 10 тисяч німецьких гасел з їхнім перекладом на українську мову. Встановлено, що в макроструктурі словника використано алфавітний принцип побудови реєстру, збережено внутрішню абетку заголовних слів, забезпечено семантичну адекватність перекладних еквівалентів.

Виявлено, що в словнику зібраний багатий лексичний матеріал, який фахово систематизований і опрацьований. Найповніше в ньому представлена загальноживана лексика, якої вповні вистачає для щоденного вжитку. Зауважено також неологізми, їх в словнику зафіксовано вперше. Окремо виділено лексику, вживану в Західній Україні. Мало помічено застарілих слів, зовсім не знайдено діалектних. Досить широко подано оніми – хороніми, ойконіми, гідроніми, ороніми, більшість з яких пов’язані з українськими культурними традиціями. Внесена в реєстр словника вузькоспеціальна термінна лексика (астрономічна, математична, медична, військова тощо) засвідчує великий поступ в українському термінознавстві.

Мікроструктура видання має гніздову систему, тобто спільнокоренева лексика об’єднана в словотвірні гнізда. У словниковій статті представлено граматичну, акцентуаційну, правописну, словотвірну характеристику гасел, виявлено відсильні ремарки, позначки і пояснення до них. Така макроструктура і мікроструктура словника робить його зручним і легким у користуванні.

Загалом характеристика словника засвідчує, що він підготовлений фахово й відповідає всім принципам і технічним засадам сучасної перекладної лексикографії. Виконуючи своє безпосереднє призначення посібника для перекладу лексики з німецької мови на українську, словник й досі не втратив свого наукового й практичного значення, тому може слугувати базою для створення нових словників перекладного типу.

Перспективу наукових розвідок убачаємо в подальшому дослідженні творчої спадщини Ганни Наконечної, що стосується її діалектологічної діяльності.

Література:

1. Енциклопедія українознавства. В 14 т. Т. 5. Місто – Перемишлянинь / гол. ред. В.М. Кубійович. Львів : Молоде життя, 1996. С. 1680.
2. Кочан І.М. Українське термінознавство 1940-1950-х років. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Сер. «Проблеми української термінології». 2011. № 709. С. 74–78.
3. Кузеля З.Ф. Історичний розвиток і сучасний стан українського словництва. *Збірник на пошану Зенона Кузеля* / за ред. В. Янева. Париж, Нью-Йорк, Мюнхен, Торонто, Сідней, 1962. С. 217–235.
4. Наконечна Г. Коротка грамати́ка німецької мови. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1941. 78 с.
5. Наконечна Г. Німецько-український кишеньковий словник. Вид. 3-тє. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1942. 176 с.
6. Наконечна Г., Рудницький Я. Українські південнокарпатські говори (лемківський, бойківський, гуцульський). *Праці Берлінського інституту звукових дослідів*. Ляйпціг : Отто Гаррасовіц, 1940. Т. 9.
7. Носко-Оборонів Т. Ярослав Богдан Рудницький. Оттава, 1992. 48 с. URL: <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnitskiy/> (дата звернення: 18.06.2020).
8. Шевельов Ю.В. Німецько-український кишеньковий словник (опрацювала Ганна Наконечна) [Рец.]. *Шевельов Ю. Дорогою відрядництва: публіцистичні та наукові тексти 1941–1943 рр. (харківський період)* / упорядк. й підгот. до друку С. Вакуленко, К. Каруник. Харків : Харківське історико-філологічне товариство, 2014. С. 105–110.
9. Encyclopedia of Ukraine / Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London : University of Toronto Press, 1993. Vol. III ed., p. 527–528.

10. Nakonetschna Hanna. Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache / *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*. München : Ukrainian Free University, 1971. Vol. 7, p. 321–328.

References:

1. Kubiiiovych, V. M. (red). (1996). Entsyklopediia ukrainoznavstva [Encyclopedia of Ukrainian Studies]. (T. 5: Misto – Peremysljanin, s. 1680); Lviv: Molode zhyttia. [Ukrainian].
2. Kochan, I. M. (2011). Ukrainske terminoznavstvo 1940-1950-kh rokiv [Ukrainian terminology of 1940–1950 s.]. Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnika”. Ser. “Problemy ukrainskoi terminolohii”, (709), 74–78. [Ukrainian].
3. Kuzelia, Z. F. (1962). Istorychnyi rozvytok i suchasnyi stan ukrainskoho slovnytstva [Historical development and current of Ukrainian vocabulary]. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli. V. Yaneva (red.). Paris, New York, Munich, Toronto, Sydney. 217–235. [Ukrainian].
4. Nakonechna, H. (1941). Korotka hramatyka nimetskoï movy [Short grammar of the German language]. Leipzig: Otto Harrasovits. [Ukrainian].
5. Nakonechna, H. (1942). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyï slovnyk [German-Ukrainian pocket dictionary]. (3-ye vyd.). Leipzig : Otto Harrasovits. [Ukrainian].
6. Nakonechna H. & Rudnytskyi Ya. (1940). Ukrainski pivdenokarpatski hovory (lemkivskyi, boikivskyi, hutsulskyi) [Ukrainian South Carpathian dialects (Lemko, Boyko, Hutsul)]. Pratsi Berlinskoho instytutu zvukovykh doslidiv. Leipzig : Otto Harrasovits, (9) [Ukrainian].
7. Nosko-Oboroniv, T. (1992). Yaroslav Bohdan Rudnytskyi. [Yaroslav Bohdan Rudnytsky]. Ottava. Vylucheno iz <http://diasporiana.org.ua/ukrainica/6522-nosko-oboroniv-t-yaroslav-bogdan-rudnytskyi/>
8. Shevelov, Yu. V. (2014). Nimetsko-ukrainskyi kyshenkovyï slovnyk (opratsiuvala Hanna Nakonechna) [Rets.]. [German-Ukrainian pocket dictionary (edited by Anna Nakonechna)]. Shevelov Yu. Dorohoiu vidradianshchennia: publitsystychni ta naukovy teksty 1941–1943 rr. (kharkivskyi period). Kharkiv : Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo, 105–110. [Ukrainian].
9. Encyclopedia of Ukrain. (1993). Danylo Husar Struk. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, Vol. III ed., pp. 527–528.
10. Nakonetschna, Hanna. (1971). Aus der wortgeographie der ukrainischen umgangssprache. *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov*. München : Ukrainian Free University, Vol. 7, pp. 321–328.

Стаття надійшла до редакції 23.06.2020
The article was received June 23, 2020